

Невен Исаиловић*

Историјски институт
Београд

ПОВЕЉА КРАЉА СТЕФАНА ОСТОЈЕ ШИБЕНИКУ**

Под Високим, 15. јун 1402.

Сажетак: Босански краљ Стефан Остоја, на молбу представника шибенске комуне Ивана Петровог Тавилића, Стјепана Матијевог и Ивана Мишиног Коњића, потврђује, од речи до речи, привилегијалну повељу великог војводе Хрвоја Вукчића Хрватинића и цетинског и клишког кнеза Иваниша Нелипчића којом су, у својству представника босанског краља, потврдили ранија права и повластице града Шибеника, посебно оне из времена угарског краља Лајоша, додајући им и нове привилегије и даровања. Хрвојева и Иванишова повеља унета је у целости (само без формула короборације и датума) у Остојину исправу, као трансумпт. Остојина повеља представља извршење потврде која је најављена исправом двојице његових заступника. Краљ повељу издаје уз сагласност својих барона, под градом Високим, и обећава да ће њене одредбе поштовати и он и његови наследници.

Кључне речи: краљ Стефан Остоја, велики војвода Хрвоје Вукчић Хрватинић, кнез Иваниш Нелипчић, Шибеник, Босна, Далмација, Високи, XV век, дипломатика.

У претходне две свеске *Грађе о прошлости Босне* детаљно су обрађене околности настанка повеље великог војводе Хрвоја Вукчића Хрватинића коју је 13. маја 1402. самостално издао Шибенчанима, као представник напуљског краља и угарског претендента Ладислава Напуљског, и повеље коју су, овога пута у име босанског краља Остоје, истога дана заједнички издали војвода Хрвоје и његов шурак, хрватски великаш, цетински и клишки кнез Иваниш Нелипчић.¹ Највећи део

* Ел. пошта: neven.isailovic@gmail.com.

** Овај рад је суфинансирала Хрватска заклада за знаност пројектом: IP-2019-04-9315 „Angevin Archiregnum in East Central and Southeastern Europe in the 14th Century: View from the Periphery“.

¹ Н. Исаиловић, *Повеља великог војводе Хрвоја Вукчића Шибенику*, ГПБ 13 (2020) 65–75; исти, *Повеља великог војводе Хрвоја Вукчића и кнеза Иваниша Нелипчића Шибенику*, ГПБ 14 (2021) 17–24.

повеље краља Остоје коју овде анализирамо чини трансумпт Вукчићеве и Нелипчићеве исправе, па ће се наша пажња усмерити само на поступак Остојине потврде те исправе и контекста у којем је до ње дошло.

У историографији је истакнуто да су између средине 1401. и средине 1402. године представници босанско-напуљске коалиције постигли знатне успехе у јужној Хрватској и Далмацији, користећи се превирањима у Угарској.² У наведеном периоду, успеси су пре свега зависили од босанског дела ове коалиције и Босанцима придружених хрватских племића, међу којима је најважнији био управо Иваниш Нелипчић, шурак Хрвоја Вукчића, који је крајем 1401. освојио Клис и постао клишки кнез.³ Док снаге Ладислава Напуљског, а посебно његово бродовље, још нису кренуле пут источне обале Јадрана, далматинске комуне нису једнозначно хтеле признати претендента на угарски престо за свог краља. Уместо тога, водиле су преговоре с Хрвојем као његовим опуномоћеником, а морали су уважавати и чињеницу да су им се на ободима градске територије, ако не и у самим градским дистриктима, налазиле снаге Босанаца и хрватских отпадника од угарског краља Жигмунда Луксембуршког. Краљ Остоја је, у том тренутку, био у сагласју с Хрвојем и у том тренутку његов формални сизерен. Очито је његов ауторитет прихватао и Нелипчић, као Хрвојев женидбени сродник и савезник. Да ли се може рећи да се радило о двојној власти? И да и не. Наиме, у тренутку издавања документа војводе Хрвоја и кнеза Иваниша у својству представника краља Остоје, Босанци су ти који имају *de facto* власт у залеђу Шибеника, Трогира и Сплита, због чега су прва два града одлучила да с њима преговарају и услове прихватање нове власти потврдом привилегија.⁴ Хрвоје независно наступа и као викар краља Ладислава, уговарајући с Шибенчанима исте услове које је уговорио и као Остојин опуномоћеник.⁵ Међутим, вероватно заслугом комуналних делегација, Остојин положај је ипак означен као секундаран у односу на Ладислављев. Босански краљ као да се сматра тек једним од водећих Ладислављевих савезника и опуномоћеника, који делује у његово име.

² Н. Исаиловић, *Политика босанских владара према Далмацији (1391–1409)*, Београд 2008, 84–94 (магистарски рад у рукопису).

³ F. Rački, *Notae Joannis Lucii, Starine JAZU* 13 (1881) 255; Н. Исаиловић, *Политика босанских владара*, 87–88.

⁴ Н. Исаиловић, *Политика босанских владара*, 93–94.

⁵ Н. Исаиловић, *Политика босанских владара*, 93–94; исти, *Повеља Хрвоја Вукчића Шибенику*, 65–69.

Зато се и у Хрвојевој и Нелипчићевој исправи каже да ће, ако дође у Далмацију, Ладислав потврдити све исправе које су Шибенчанима дали његови заступници, па тако и Остојину потврдницу.⁶ Да је то било не само гледиште далматинских комуна, већ и напуљског краља, сведочи чињеница да Остојину повластицу Шибенчанима помињу, потврђујући је, и нови Ладислављев викар Алојзије Алдемариско, а затим и сâм краљ Ладислав.⁷ Што су напуљске трупе биле присутније у рату на источној обали Јадрана током 1402. и 1403. године, то је мањи био утицај краља Остоје.

Током маја и прве половине јуна 1402. године још увек није било јасних назнака о Ладислављевом директнијем ангажману у Далмацији и јужној Хрватској, па су Шибенчани, који су издејствовали две комплементарне привилегијалне повеље 13. маја 1402. године, одлучили да потоњу (Хрвојеву и Иванишову) упуте на потврду краља Остоје. О дипломатској активности која је водила у том смеру сведочи једино сама Остојина потврдница, а у историографији су даване различите интерпретације на основу ње, али и других, каснијих извора. Како је између издавања повеље Остојиних опуномоћеника и Остојине потврде прошло месец и два дана, јасно је да босански краљ није био у близини. Међутим, чињеница да је Остоја од краја 1402. или почетка 1403. године поседовао Омиш, а почетком 1404. године изузео Висући с околним земљиштима изседа које је вратио војводи Павлу Клешићу⁸, поједини историчари, попут Вјекослава Клаића и Ферда Шишића, сматрали су да се он кретао на подручју града Висућег код Омиша у рано лето 1402. године, у склопу опсаде Омиша кога су тада држали Жигмунду верни Сплићани, и да је документ можда издат под Висућим, а не под Високим у Босни, који је био једно од босанских стоних места, у срцу жупе и земље Босне.⁹ Међутим, и време које је протекло од 13. маја, и списак сведока, а и начин навођења локацијског датума, указују на то

⁶ Н. Исаиловић, *Политика босанских владара*, 93–94; исти, *Повеља Хрвоја Вукчића и Иваниша Нелипчића Шибенику*, 17–24, 31–36.

⁷ *Šibenski diplomatarij. Zbornik šibenskih isprava*, прир. Ј. Barbarić, Ј. Kolanović, Šibenik 1986, 60, 124.

⁸ Љ. Стојановић, *Повеље и писма I–1*, 433–434; Н. Исаиловић, *Омиш под влашћу Хрвоја Вукчића и борба за његово наслеђе*, ИЧ 54 (2007) 133–134, 140; И. Равић, *Две исправе упућене у Дубровник поводом измирења краља Остоје и Павла Клешића*, ГПБ 5 (2012) 39–47.

⁹ F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350.–1416.)*, Zagreb 1902, 144; *Šibenski diplomatarij*, 53–54, бр. 23; Н. Исаиловић, *Политика босанских*

да је Остојина потврда највероватније издата под Високим, након што је тамо дошла шибенска делегација у истом саставу који је преговарао с Хрвојем и Нелипчићем у мају.¹⁰ Такође, нема назнака да је Остоја заиста опседао Омиш. Када је од Клешића узео Висући, није сасвим јасно (вероватно тек 1403. године), али је Омиш у његове руке, по свему судећи, дошао након што се Сплит предао босанско-напуљској коалицији у јесен 1402, после чега су Сплићани добили Остојину привилегијалну повељу (15. децембра 1402. године).¹¹ Изношене су и претпоставке да су се преговори са Шибенчанима одржали под Висућим, а реализација потврдне повеље у Подвисоком.¹²

Сматрамо, дакле, да су шибенски посланици Иван Петров Тавилић, Стјепан Матијев и Иван Мишин Коњић, отишли у Босну краљу Остоји, на његов двор, на коме су тада боравили најважнији великаши, међу којима су били и кнез Павле и војвода Сандаљ, као и кнез Мирко Радојевић.¹³ Да ли су и Хрвоје Вукчић и Иваниш Нелипчић заиста били под Високим (тј. у Подвисоком) 15. јуна тешко је рећи. С једне стране, у овој повељи се набрајају они великаши који су се сагласили с краљевом одлуком, а не присутни сведоци, а Хрвоје и Иваниш су се већ издавањем своје повеље Шибенчанима сагласили с диспозитивним одредбама Остојине повеље. С друге стране, могуће је да је шибенска делегација путовала у Босну заједно с Вукчићем и Нелипчићем, или бар боравила тамо у исто време кад и они, како би се преговори које су заједнички водили озваничили пред босанским краљем на кога су се позивали.¹⁴ Кнез Мирко Радојевић, који је у време

владара, 94. Уп. F. Šišić, *Nekoliko isprava iz početka XV stoljeća*, *Starine JAZU* 39 (1938) 188–189, br. 35 (у овом пак раду Шишић је мишљења да се ради о Високом).

¹⁰ За град Висући није, колико нам је познато, употребљаван облик какав налазимо у овој повељи (*sub castro Visochi*), већ се срећу облици *Visochium*, *Visuchi* или *Visechi* и сви су они из докумената каснијих од повеље која се овде објављује. Видети и: И. Равић, *Две исправе*, 41–42, 47 (Висџкга = Висућега, подџ Висоџџмџ = под Високим).

¹¹ Н. Исаиловић, *Омиш*, 133–134; исти, *Повеља краља Стефана Остоје Сплићанима*, *ССА* 9 (2010) 167–186.

¹² М. Brković, *Četiri bosanske srednjovjekovne latinske isprave izdane Šibeniku*, *Croatia Christiana periodica* 15–27 (1991) 50–51; исти, *Isprave bosansko-humskih srednjovjekovnih vladara Šibeniku*, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 50 (2008) 39, 42–43. Ове претпоставке су мало вероватне.

¹³ Видети текст повеље која се овде објављује: редови 4, 37 и 38.

¹⁴ Н. Исаиловић, *Политика босанских владара*, 93–94. Према доступним изворима, Хрвоје и Иваниш су средином јуна 1402. могли бити у Босни, у Подвисоком, јер нема података да су тада били на другом месту.

краља Твртка био *дворски* (дворски кнез), везан каријером за подручје Босне, имао је баштине на подручју босанског града Дубровника, у Копошићу код Илијаша, што посредно указује на то да се чин Остојине потврде заиста одиграо под Високим, а не под Висућем.¹⁵ Такође немамо доказа да су кнез Павле и Сандаљ Хранић у то време били војно ангажовани у Далмацији.¹⁶

Других података о околностима настанка ове повеље нема. Не знамо је ли у исто време у Подвисоки дошла и трогирска делегација. Иако би било логично претпоставити да јесте, јер су Вукчић и Нелипчић и Трогиранима издали повластицу у име краља Остоје 13. маја 1402. под Сињем, Иван Луцић Трогиранин у свом добро документованом делу о историји Трогира није утврдио постојање Остојине потврднице привилегија Трогиранима.¹⁷ Оно што још вреди споменути јесте чињеница да се, у трансумпту Хрвојеве и Иванишове исправе, помиње могући долазак краља Ладислава у Далмацију, али у самосталним деловима Остојине исправе босански краљ наступа као врховни владар који награђује своје верне поданике, не помињући напуљског краља и угарског претендента као хијерархијски вишег владара. Вукчић и Нелипчић су представљени као Остојини опуномоћеници задужени да обављају послове у вези с Далмацијом и Хрватском.¹⁸ Стога су, можда, његова гледишта о сопственој улози на том подручју била донекле различита од Хрвојевих. Но, то је само претпоставка јер нема назнака да се он противио Вукчићевој политици према Напуљцима све до половине 1403. године.¹⁹ У завршним формулама, Остоја се куне и обећава да ће све повластице које је потврдио поштовати и он и његови наследници. Тај моменат донекле баца сумњу на његов суверенитет, јер врховни владар углавном додељује милости, а не куне се и не

¹⁵ С. Рудић, *Радојевићи-Мирковићи, властеоска средњовековна босанска породица*, ИЧ 63 (2014) 48–54; исти, *Босанска властела у XV веку. Просопографска студија*, Београд – Бања Лука, 2021, 113–116.

¹⁶ У магистарском раду смо остављали могућност да су Сандаљ и Павле ратовали у Далмацији, али је то мало вероватно. Н. Исаиловић, *Политика босанских владара*, 94.

¹⁷ G. Lucio, *Memorie storiche di Tragurio ora detto Traù*, Venetia 1673, 376–377; М. Kostrenčić, *Slobode dalmatinskih gradova po tipu trogirskom*, Rad JAZU 239 (1930) 118; I. Lucić, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru II*, Split 1979, 823–825; Н. Исаиловић, *Повеља Хрвоја Вукчића и Иваниша Нелипчића Шибенику*, 19–20, 23.

¹⁸ Видети текст повеље која се овде објављује: редови 1–8.

¹⁹ Н. Исаиловић, *Политика босанских владара*, 66–134.

усаглашава се с великашима. Међутим, треба имати у виду да је у Босни постојала пракса усаглашавања краља с водећим личностима у држави, а да су у уговорима (па и онима који су имали елементе повластица) с источнојадранским комунама босански владари обично размењивали заклетве с дестинатарима, посебно с Дубровником. Може се једноставно радити о моделу који се држи босанског обичајног права и опонаша угарске узоре везане за сагласност барона, а не узоре из Рашке тј. државе Немањића.²⁰

Два дана након Остојине потврде Шибенчанима, Ладислав Напуљски именовao је Алојзија Алдемариска за генералног викара у Угарској, Далмацији, Хрватској и на другим подручјима и одлучио да га с ратним бродовима пошаље у источни Јадран.²¹ У следећим месецима, напуљска морнарица се придружила босанским снагама и до краја 1402. године ова коалиција је однела потпуну победу у Далмацији и јужној Хрватској. Иако је краљ Остоја од тога непосредно профитирао, добивши Омиш с околином, његова улога је убрзо постала секундарна, а сукоб с Хрвојем Вукчићем, који је наступио након отпочињања рата с Дубровником, *de facto* је окончао краљев ангажман у Хрватској.²² Истовремено је улогу сизерена у далматинским градовима у потпуности преузео Ладислав Напуљски, који је у лето 1403. дошао у Задар на крунисање. Као што је већ речено, у Алдемарисковој (из децембра 1402) и Ладислављевој (из марта 1403) потврдници Шибенчанима, потврђена је и Остојина повеља.²³

Опис повеље

Примерак повеље који се сматра оригиналом чува се данас у Мађарском националном архиву у Будимпешти (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára), у тзв. Предмохачкој збирци – дипломатички архив (Móhács előtti gyűjtemény – Diplomataikai levéltár), под сигнатуром DL 50055. Документи који су припадали Шибенској

²⁰ Н. Исаиловић, *Обичајно право у наменским обрасцима повеља босанских владара и великаша*, ИЧ 70 (2021) 135–141, 144.

²¹ S. Ljubić, *Listine IV*, Zagreb 1874, 463–467; *Šibenski diplomatarij*, 54–61, br. 24; Н. Исаиловић, *Политика босанских владара*, 94.

²² Н. Исаиловић, *Политика босанских владара*, 94–134.

²³ *Šibenski diplomatarij*, 54–61, 123–126, br. 24 i 54; Н. Исаиловић, *Политика босанских владара*, 99–112.

општини раније су, преко збирке племића и колекционара Николе (Миклоша) Јанковића, доспели у Мађарски народни музеј, а одатле су пребачени у Q секцију (Q szekció) Мађарског државног архива и придружени фонду исправа насталих у институцијама (Intézmények irataiból) и подфонду града Шибеника (Sebenico város). Стара сигнатура документа била је Q 261/39.²⁴ Препис исправе, без трансумпта повеље Хрвоја Вукчића и Иваниша Нелипчића, чува се на странама 18'–19 кодекса из XVII или XVIII века, познатог под називом *Шибенски дипломатар*, који се данас налази у Хрватском државном архиву у Загребу (под сигнатуром HR–HDA–1633), а чији се снимци налазе и у збирци фотографија предмохачких докумената (Diplomatikai fényképgyűjtemény) Мађарског националног архива, под сигнатуром DF 289135.²⁵ Остојина повеља није сачувана у трансумпту унутар других исправа, али се помиње у документима које су издали Алојзије Алдемариско, викар краља Ладислава Напуљског (20. децембра 1402), и сâм краљ Ладислав (28. марта 1403).²⁶

Изворник је написан на пергаменту, који је релативно правилно исечен, уз одређене неравнине по ивицама. Његове начелне димензије су око 451 мм по ширини горе, односно 456 мм по ширини доле, те 352 мм по дужини лево и 336 мм по дужини десно (не рачунајући ту пресавијену слику од 66–74 мм). Документ има облик положеног правоугаоника: 451–456 мм по ширини, односно 336–352 мм по дужини (402–426 мм с отвореном сликом). Пре израде слике, облик пергамента се приближавао квадратном. Текст је исписан на глаткој страни пергамента, која је беличасте боје. Полеђина је нешто грубља и незнатно је тамније боје, али је у горњем делу запрљана, а у доњем (где су регести и штамбили) прекривена мрљама од влаге или печата. Сличне флексе се налазе и на средини слике.²⁷ Постоји једна лакуна у 14. реду, настала

²⁴ *Collectio diplomatica Hungarica*, Budapest 2008. (DVDROM). Погледати и интернет портал: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/>.

²⁵ *Šibenski diplomatarij*, VII–XVI, 53–54. Постоји и електронско издање: *Šibenski diplomatarij: zbornik šibenskih isprava*, ur. N. Mučalo, prijevod L. Dobrica – M. Pajnić, Šibenik 2015. (CD-ROM).

²⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai levéltár (= MNL OL, DL) 50056, 50064, 50071; S. Ljubić, *Listine V*, Zagreb 1875, 1–3; *Šibenski diplomatarij*, 54–61, 123–126, br. 24 i 54.

²⁷ J. Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Zagreb 1972, 14–17; G. Čremošnik, *Studije za srednjovjekovnu diplomatiku i sigilografiju južnih Slovena*, Sarajevo 1976, 19–36.

на месту двоструког пресавијања, која оштећује текст, али га је могуће реконструисати, као и две мање лакуне између 22. и 23. реда, на местима где није био исписан текст. Повеља је, према доступним снимцима, била пресавијена два пута по ширини, не рачунајући плику, и три пута по дужини. Судаћи по дубинама прегипа, прво пресавијање је обављено по ширини, након израде плике, а затим по дужини, прво с лева и с десна ка унутра, а на крају још једном по средини. Савијена исправа твори дванаест поља без плике, а шеснаест рачунајући и плику.

Текст је исписан у 40 редова.²⁸ Нема трагова линирања редова и маргина. Док су слова у великој мери у равни у појединачним редовима, сами редови немају једнак размак, тј. проред. Наиме, почетних петнаестак и последњих седам редова збијенији су од оних између, премда и између деветог и десетог реда, с десне стране, постоји већи проред. Не постоји корелација овог прореда и трансумпта повеље Хрвоја Вукчића и Иваниша Нелипчића Шибенику (на почетку трансумпта, редови су још увек збијени). Облик документа према оријентацији текста је, као што је речено, положени правоугаоник (ширина исправе је већа од дужине).²⁹ Горња и лева маргина су релативно правилне и износе око 25–27 мм (горња) и 32–35 мм (лева). Десна више осцилује, од 16 до 32 мм. На неколико места текст је упадљиво увученији (углавном на почетку), а на неколико места се приближава ивици (посебно у 31. реду). У десној маргини налазе се и накнадни записи (n° 2), којима су означени почетак и крај трансумпта. Затворена плика покрива завршни део повеље – последњи у потпуности видљив ред је 36. Плика се не може отворити у целисти. Када је пресавијена напола, до њене горње ивице остаје 16–21 мм неисписаног простора.

Мастило које је коришћено сада је блеђе нијансе црне или тамносмеђе боје. При дну је више избледело, па добија сиву нијансу. Првобитно је вероватно било тамније.³⁰ Писмо је читка, канцеларијска готица, с елементима ране хуманистике.³¹ Због различитог размака

²⁸ Милко Брковић грешком је навео да је исписан у 80 редака. М. Brković, *Isprave hrvatskih narodnih vladara i latinske isprave bosansko-humskih vladara i velmoža*, Zadar–Mostar, 1998, 109.

²⁹ G. Čremošnik, *Studije*, 29–35; Н. Исаиловић, *Владарске канцеларије у средњовековној Босни*, Београд 2014, 174, 195–198 (докторска дисертација у рукопису).

³⁰ J. Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti*, 26; Н. Исаиловић, *Владарске канцеларије*, 207–212.

³¹ J. Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti*, 98–131.

редова и упадљиво тањих потеза (сроднијих хуманистици) на централном делу исправе, стиче се утисак да су документ писале две руке, али ближа анализа слова не води нужно таквом закључку. Слова нису украшена, осим иницијалног S које је мало веће, задебљано и украшено једноставним флоралним мотивима на почетку и крају, те двома тачкама кроз трбух слова. Неколико слова у првом реду има благо уздигнуте потезе, али се не може говорити о раскошним хастама. Великих слова, али без украса, има и касније код личних имена, почетака реченица, неких титула и слично, али она нису украшена хастама или декорацијама, осим слова N на почетку трансумпта, које је процртано с две линије.³² Интерпункције у правом смислу речи нема, али се неке реченице могу разазнати према великим почетним словима. Речи су углавном раздвојене, али има и оних писаних спојено.

Језик исправе је изразито нестандардан латински, с бројним грешкама и варијацијама у писању. Геминате су углавном очуване, слова *s* и *t* и *u* и *v* местимично алтернирају, у за то обичајеним положајима. Уместо необичних или нестандардних начина писања, доминирају грешке које су до сада оцењиване као дијалектизми који указују на мађарског писара, али како стоји да је писар био Стјепан Добриновић, иначе домаћи писар словенских исправа на босанском двору, можда ливањског порекла, може се устврдити да се ради и о пропустима у његовом знању. Тако се нпр. јављају варијанте: *Cristi* уместо *Christi*, *Boszne* уместо *Bosne*, *Raxie* уместо *Rascie*, *Eclipse* (или *Cclipse*) уместо *Clisie*, *aiungimus* уместо *adiungimus*, *ambaxiatores* уместо *ambaxiatores*, *adhybere* уместо *adhibere*, *comitatuy* уместо *comitatui*, *aucmentetur* уместо *augmentetur*, али и бројни лапсуси пера или грешке попут: *Coracie* уместо *Croacie*, *agniculus* уместо *igniculus*, *erereditatem* уместо *hereditatem*, *vocatata* уместо *vocata*, *annuantes* уместо *annuentes*, *inconclusive* уместо *inclusive*, *ceteris* уместо *certis*, као и испуштене речи, погрешно употребљени падежи или граматички бројеви.³³ Грешака је мање у преписиваном трансумпту, али су и тамо присутне (честа замена *cum* са *con*). Непотпуни препис (који не обухвата трансумпт) у *Шибенском дипломатару* исправио је велик број очигледних неправилности.

³² М. Brković, *Isprave hrvatskih narodnih vladara*, 109; Н. Исаиловић, *Владарске канцеларије*, 217.

³³ Ј. Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti*, 151–153.

Исправа се најпре означава заменички – *presentes*, односно *hae [litterae]*, а затим се и за исправу Хрвоја Вукчића и Иваниша Нелипчића и за Остојину повељу користи термин *privilegium* (за потоњу и *presens privilegium*), што указује на наменски тип – привилегијалну тј. повластичну повељу.³⁴ Име писара је познато. Као што је већ речено, ради се о Стјепану Добриновићу који је Стефана Остоју служио барем од новембра 1398. године, као дијак и логотет, али и посланик. Добриновић је примарно био словенски писар и ово је једина његова сачувана латинска исправа.³⁵ Из времена краља Твртка и Дабише познат је и логотет Томаш Лужац који је писао и словенске и латинске исправе високог квалитета.³⁶ Већ је указано на одређене пропусте Добриновићевог латинског језика, премда је естетика позноготичких слова ове повеље више него задовољавајућа.

Ако се изузме чињеница да је изгубљен печат, повеља је добро очувана. На њој се налази неколико затамњења, углавном на прегибима где је документ био пресавијен. Осим већ поменуте лакуне у 14. реду која је оштетила две речи, које су лако реконструирани, текст нема других нечитљивих или оштећених места. На предњој страни се налази тек неколико смеђих флека на лакуну и у доњем делу текста повеље. Полеђина је благо погужвана и на њој се налази више флека бордо и смеђе боје, од којих једна (више смеђа од осталих) као да представља траг неког круга. Промер те флеке мањи је за 15–20 мм од димензија босанског великог печата, па није вероватно да је то траг који је оставио висећи печат кога више нема. Пергамент углавном има равне ивице, сем на десној страни пликe која је благо неравна.

Касније интервенције укључују белешке на маргинама и знаке за раздвајање пасуса који означавају почетак и крај трансумпта. Три израза у тексту су подвучена, а да се за то не да разазнати јасан разлог.³⁷

³⁴ J. Stipišić, *Potočne povijesne znanosti*, 157–158; Н. Исаиловић, *Владарске канцеларије*, 292–302.

³⁵ Н. Исаиловић, *Владарске канцеларије*, 96, 118–120. Словенски извори га називају дијаком краља Остоје, а дубровачки канцеларијски списи логотетом. Упут на додатну литературу о Добриновићу налази се у одељку о просопографским подацима.

³⁶ С. Рудић, *Повеља краља Стефана Дабише кћерци Стани*, ССА 4 (2005) 177–178, 188–189; исти, *Повеља краља Стефана Дабише браћи Семковић*, ССА 5 (2006) 161–162, 170; исти, *Повеља краља Стефана Дабише Дубровнику*, ССА 6 (2007) 172–173, 181–182; Н. Исаиловић, *Повеља краља Твртка I Котроманића Шибенику*, ГПБ 4 (2011) 37, 39, 41–42; исти, *Владарске канцеларије*, 96, 116–117.

³⁷ MNL OL, DL 50055 (видети снимке у прилогу чланка).

Није јасно из ког времена потичу поједини записи, док се за неке то може лакше претпоставити. У горњем левом углу је модерно начињен, графитном оловком уписан датум 1402 VI 15, док је мало десније од њега старији запис (из новог века) начињен љубичастим мастилом, а који такође доноси датум, али и број документа у *Шибенском дипломатару* – *M CCCC II^{do} xv Junii n^o xxiii*. Ове ознаке поседују и други документи истог фонда. Већ је речено да у десној маргини две ознаке *n° 2* раздвајају трансумпт од основне Остојине исправе. На полеђини се налазе два штамбиља збирке Јанковића, два библиотеке Мађарског народног музеја и два штамбиља из Мађарског државног архива – штамбиљ средњовековне збирке и DL сигнатура. Постоји и штамбиљ збирке града Шибеника, за који није сигурно да ли је настао у Мађарском државном архиву или Народном музеју, премда делује да је новијег датума, па је вероватније да је настао у архиву. Тај штамбиљ, као и онај који означава средњовековну збирку архива, црвене је боје, док су остали црни. Остали записи налазе се у два доња сегмента, близу места где су начињени прорези за печат. Десно од прореза је два пута графитном оловком написана година 1402. Између тих година је, нововековним рукописом, мастилом написано *N° 39* (што је био број документа према старим сигнатурама). У сегменту лево од прореза, налазе се регести и белешке. Најпре стоји број 23, љубичастим мастилом. Затим следе два записа, од којих први, јако тешко читљив³⁸, гласи: *Privilegium regis Stephani Bosne [affirmando gratias Sibenicensium] et [donando] sexdecim sortes terrarum in Luca et destru[fi faciendo] castrum hedificatum in districtu*, а други, у два реда: *Privilegium vigesimum tertium || 1402 15 Junii n° XXIII*. Потоњи запис написала је иста рука као и запис љубичастим мастилом настао у горњој маргини на предњој страни (могуће да га је унео управо преписивач *Шибенског дипломатара*, у XVII или XVIII веку). Између два реда другог записа умеће се трећа белешка, вероватно старија од преосталих, написана бледоцрним мастилом: [нејасна скраћеница на почетку] *ab eccl[es]ia S[ancte] Marie de Podrebaç in Guduchiam* || [нејасна скраћеница на крају].

Повеља је, према физичким траговима и формули короборације, била запечаћена великим двостраним висећим печатом краља Остоје, али трагова печата више нема, што је констатовао још Шишић у свом

³⁸ У угластим заградама дата су несигурна читања.

издању исправе објављеном 1938. године.³⁹ Очуван је део врпце који се још налази у прорезима исправе. Та врпца је веома бледе црвене боје, која се вероватно испрала током времена. Није начињена на уобичајен начин уплитањем конаца предене свиле, већ је ткана.⁴⁰ Како је сачуван тек мањи део врпце, тешко је рећи како је она била увезана. Сигурно је једино да су две ткане врпце биле провучене кроз два прореза (међусобно удаљена око 37 мм) кроз основни слој пергаментa и пресавијену плику, а затим су улазиле у печат.⁴¹ Употребљени типар је сигурно био прерада великог босанског двостраног печата какав је коришћен од времена краља Твртка. Један такав печат краља Остоје сачуван је на повељи његовог сина Стјепана Остојића из децембра 1419. године. Евентуално је могуће да се радило о некој ранијој варијанти направљеној по истом моделу, с разликама у мотивима, током прве владавине краља Остоје (1398–1404).⁴²

Ранија издања

G. Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* X/4, Budae 1841, 801–806, br. CCCLXXXV; I. Kukuljević Sakcinski, *Izvadci listinah i poveljah bosanskih*, Arkiv za pověstnicu jugoslavensku 2 (1852) 18 (регест); E. Hurmuzaki, N. Densușianu, *Documente privitoare la istoria Românilor* I–2, Bucuresci 1890, 418–420, br. CCCXLVI; F. Šišić, *Nekoliko isprava iz početka XV stoljeća*, Starine JAZU 39 (1938) 188–189, br. 35 (без трансумпта); E. Mályusz, *Zsigmondkori oklevéltár* II–1, Budapest 1956, 202, br. 1715 (регест); *Šibenski diplomatarij. Zbornik*

³⁹ F. Šišić, *Nekoliko isprava*, 188.

⁴⁰ Н. Исаиловић, *Владарске канцеларије*, 227. Само на две оригиналне босанске исправе налази се ткана врпца. Поред ове, реч је и о исправи Хрвоја Вукчића Шибенчанима од 10. јула 1403. године. Оба документа била су део збирке шибенских исправа и на оба недостају печати, па је могуће да су врпце мењане током времена.

⁴¹ G. Čremošnik, *Studije*, 75–81, 91–117. М. Брковић, из нејасних разлога, наводи да је повеља имала висећи печат *a tergo*, тј. на полеђини (М. Brković, *Isprave hrvatskih narodnih vladara*, 109).

⁴² P. Anđelić, *Srednjovjekovni pečati iz Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1970, 36–38, tab. IX–X; Н. Исаиловић, *Повеља краља Стјепана Остојића Дубровнику којом потврђује повеље својих претходника*, ГПБ 14 (2021) 57–58; А. Крстић, *Повеља краља Стјепана Остојића којом Дубровнику потврђује жупу Конавле и град Соко*, ГПБ 14 (2021) 85–86.

šibenskih isprava, prir. J. Barbarić, J. Kolanović, Šibenik 1986, 53–54, br. 23 (без трансумпта); M. Brković, *Četiri bosanske srednjovjekovne latinske isprave izdane Šibeniku*, Croatica Christiana periodica 15–27 (1991) 43–44 (коментари ранијих издања), 50–51 (опширнији регест); isti, *Srednjovekovna Bosna i Hum: identitet i kontinuitet*, Mostar 2002, 215 (регест); isti, *Isprave bosansko-humskih srednjovjekovnih vladara Šibeniku*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru 50 (2008) 26–28 (текст без трансумпта и превод), 35 (коментари ранијих издања), 42–43 (опширнији регест); isti, *Srednjovekovna Bosna i Hum: identitet i kontinuitet*, Mostar 2010², 302 (регест); *Šibenski diplomatarij: zbornik šibenskih isprava*, ur. N. Mučalo, prijevod L. Dobrica – M. Pajnić, Šibenik 2015. (CD-ROM).

Нека од побројаних издања заснована су на изворнику Остојине исправе, а нека на њеном непотпуном препису у *Шибенском дипломатару*, у коме су поједине граматичке погрешке и омашке оригинала исправљене. На неке грешке у ранијим издањима указао је Милко Брковић, тако да их нећемо поново наводити, упркос томе што је и Брковић, са своје стране, чинио бројне грешке или хиперкорекције. Исправа ће, у нашем издању, бити пренета онако је написана, са свим неуобичајеним и нетачним варијантама писања појединих речи.

Текст повеље

Stephanus Ostoia Dei gratia rex Raxie, Boszne, Maritime etc., omnibus Cristi⁴³ (!) fidelibus presentibus et futuris presencium noticiam habituris, salutem in omnium salvatore. Diligenter |2| circa subditorum fidelium libertates et iura debet princeps solerciam adhybere et ut fidelitatis in eis per circula temporum aucmentetur⁴⁴ (!), eos anplioribus munificencie regie |3| brachiis amplexari, ut in aliis eciam exemplo inde sumpto fidelitatis agniculus⁴⁵ (!) accendatur. Pro inde ad universorum noticiam harum serie volimus pervenire: quod accedentes |4| ad nostram maiestatem presenciam Iohannes Petri Tavailiz, Stephanus Manfey et Iohannes Misze Congnig, anbaxiatores et nuncii fidelium nostrorum rectorum civitatis Sibinici nomine et vice |5| eorundem, quoddam privilegium magnifici viri domini

⁴³ Исправно: *Christi*. У *Шибенском дипломатару* наводи се у облику скраћенице ХРІ.

⁴⁴ Исправно: *augmentetur* (тако је у *Шибенском дипломатару*).

⁴⁵ Исправно: *igniculus* (тако је у *Шибенском дипломатару*).

Harvoye, regnorum Raxie et Boszne summus vayvoda necnon Iohannes, inter cetera⁴⁶ (!) atque Eclipsi⁴⁷ comes, per serenissimum dominum et dominum |6| Ostoyam, Dei gratia illustrissime⁴⁸ (!) principem predictorum Raxie et Boszne regem et⁴⁹ partes Dalmacie et Coracie⁵⁰ (!) pro reformandis certis negociis deputati⁵¹, super eorum libertatibus, iuribus |7| et graciis, donacionibus, et consuetudinibus confectum et emanatum, nobis curaverunt exhibere, petentes nos ex parte dictorum rectorum et communis humiliter et devote, ut ipsum |8| privilegium et libertates, iura et gracias, donaciones et consuetudines in eo expressas acceptare, aprobare, rectificare⁵² et nostro dignemur privilegio confirmare, cuius |9| quidem privilegii tenor est talis:

Nos Harvoye regnorum Raxie et Boszne summus voyvoda, nec non Iohannes inter cetera Cetine atque Clisie comes per serenissimum principem dominum et dominum |10| Ostoyam, Dei gratia illustrissime⁵³ (!) principem predictorum Raxie et Bosne regem ad partes Dalmacie et Croacie pro reformandis ceteris⁵⁴ (!) negociis deputati, memorie commendantes tenore presencium |11| significamus quibus expedit universis, quod cum universi nobiles cives et communitas civitatis Sibinicensis per nobiles viros Johannem Tavelich, Stephanum Manfey et Johannem Mise cives eiusdem |12| civitatis anbaxiatores et nuncii ipsorum ipsorum⁵⁵ (!) speciales, abita conversacione ad dominum nostrum regem predictum libertatis⁵⁶ (!), iura et gracias, donaciones et consuetudines a nobis antiquitus et |13| moderno sibi ipsis dare postulassent, hac pro hiis et ceteris graciis inferius declarandis prefati domini nostri regis vexilla inponere eorum civitati et omagium et iuramentum |14| fidelitatis observandum assupsissent et quocunque nos verterimus ad dominium semper nos imitare et non deserere poliquerunt.

⁴⁶ Недостаје реч: *Cetine* (или *Citine*, како стоји ниже). У *Шибенском дипломатару*: *in terra Cetinae*.

⁴⁷ Према Шишићу: *Cclipsi*. Уобичајенија графија би била: *Clissie*, *Clisie* или *Clissii*. У *Шибенском дипломатару*: *Clissii*.

⁴⁸ Исправно: *illustrissimum* (тако је у *Шибенском дипломатару*).

⁴⁹ Треба: *ad*.

⁵⁰ Исправно: *Croacie*. У *Шибенском дипломатару*: *Croatiae*.

⁵¹ Цео пасаж, почев од речи *Harvoye*, закључно с речју *deputati*, требало би да буде у генитиву, али је у номинативу, јер је у целости преузет из трансумпта Хрвојеве и Иванишеве исправе. Та грешка исправљена је у *Шибенском дипломатару*.

⁵² Било би очекивано: *ratificare* (тако је у *Шибенском дипломатару*).

⁵³ Исправно: *illustrissimum*.

⁵⁴ Исправно: *certis*.

⁵⁵ Грешком удвојено *ipsorum*.

⁵⁶ Исправно: *liberatates*.

Nos itaq(ue iu)stis petitionibus eorundem in persona domini |15| nostri regis annuantes⁵⁷ (!), primo et principaliter iuramus una cum dominabus contoralibus nostris hac nobilibus, proceris, servientibus⁵⁸ nostris ipsos cives in eorum iuribus, libertatibus, graciis, donacionibus |16| et consuetudinibus conservare, specialiter tempore olim serenissimi principis domini Lodovici felicis recordacionis regis Ungarie, que privilegia obtinerunt grata et rata habebimus inconquise et omnia |17| cetera qualitercunque aquisita presentibus aprobamus et amodo in persona dicti domini nostri regis eisdem de presenti tamquam eorum perpetim⁵⁹ (!) ereditatem⁶⁰ (!). Molendina in flumina Kerka Slap vocatata⁶¹ (!) |18| situata in Otosac et in terra firma ex parte ville Colevrata restituimus et resignamus, tamquam eorum rem propriam damus et conferimus perpetuo possidenda et habenda. Item castrum ad presens conditum |19| in territorio seu districtu Sibinicensi, quod aparet, promittimus exnunc illud castrum abolire, destruere et totaliter subvertere in terram. Item quod de cetero in dicto loco nec in aliis locis districtu Sibinicensi |20| nullum castrum nec fortalitium nos, neque aliquis Bosinensium, nec ad nos pertinencium facere possint. Item quod Holachi cuiusvis condicionis, presertim domini nostri regis Bosne sic et nostri Olahi de presenti |21| de presenti⁶² (!) et in futuro non possint desensum habere, nec pascua obtinere in territorio et districtu Sibinicensi predictorum sub pena ducatorum ducentorum auri applicandorum, scilicet centum domino |22| Olahorum et centum communitati Sibinicensi tociens quocienscumque contrafecerint in premissis. Item aiungimus et con⁶³ (!) potestate⁶⁴ (!) predicti domini nostri regis villas Drinovlane, Prisap et Culisichi vocatas, |23| prope flumen Kerka adiacentes, cum omnibus suis iuribus et pertinenciis perpetue ipsi communitati Sibinicensi et in eius districtum dedimus, et conferimus testimonio presentium mediante, salvo iure |24| alieno. Item eandem auctoritatem⁶⁵ (!) aiungimus⁶⁶ et adicimus communitati et

⁵⁷ Исправно: *annuentes*.

⁵⁸ Иза ове речи налази се самостално слово *s* које је, чини се, сувишно, грешком написано.

⁵⁹ Исправно: *perpetuam*.

⁶⁰ Исправно: *(h)ereditatem*.

⁶¹ Исправно: *vocata*.

⁶² Грешком удвојено *de presenti*.

⁶³ Исправно: *cum*.

⁶⁴ У изворнику Вукчићеве и Нелипчићеве исправе стоји: *potestate* (без *cum* испред).

⁶⁵ У изворнику Вукчићеве и Нелипчићеве исправе стоји: *eadem auctoritate*.

⁶⁶ Дословно стоји: *a Jungimus*, као две речи (правилно би било: *adiungimus*).

districtui Sibinicensi omne illud eorum empticium et impignorancium et qualitercumque possident in Luka, incipiendo [25] ab ecclesia Sancte Marie de Rebac usque ad Guducha⁶⁷ inconclusive⁶⁸ (!), con⁶⁹ (!) XVI sortibus terrarum intra dictas terras empticias et impignorantias prefatorum Sibinicensium colacioni regie dare [26] spectantis easdem possessiones empticias et impignorancias communitati et comitatuy ac iudicio ipsius communitatis aplicamus ac dictas sexdecim sortes terre ipsi communitati perpetue [27] donacionis titulo conferimus. Et insuper promittimus et presencium testimonio prefatam communitatem Sibinicensem asecuramus, quod in nullo, nec in aliquibus suprascriptis excedemus contra ipsos [28] Sibinenses sed in omnibus prescriptis et infrascriptis firmi et rati manebunt sub vinculo iuramenti nostri predicti, sed eosdem cives Sibinenses contra quoslibet defendemus et iuvabimus [29] per dictum dominum regem atque nostro favebimus nostro ex toto posse. Et insuper has nostras donaciones, gracias et libertates, modo premissis ipsis inpensas per dominum nostrum regem Ostoiam [30] hac per eiusdem litteras privilegiales confirmare et iuramento ipsius et baronum suorum aprobare, rectificare et confirmare faciemus. In casu autem ubi⁷⁰ serenissimus princeps dominus [31] Ladislaus rex ad istas partes pervenerit, ipsius litteras iuramentales cum omnibus clausulis et donacionibus qualitercumque suprascriptis confirmare et aprobare faciemus. Nichilominus [32] asumimus et promittimus quod in casu quo nos et ad quot dominium conversi fuerimus vel quamcumque convencionem cum aliquo principe facere intenderimus, tunc con⁷¹ (!) situ ipsorum [33] Sibinicensium et con⁷² (!) reformacione status illorum, sicuti pro nobis sic et pro ipsis faceremus, presenti auctoritate con⁷³ (!) nobis in specie⁷⁴ alate fuerint per litteras privilegiales dicti domini nostri regis, [34] confirmare et aprobare faciemus.

Nos itaque petitionibus predictorum fidelium nostrorum rectorum et communis per dictos eorum anbaxiatores et nuncios humiliter

⁶⁷ Изнад оба слова *и* стоји натписана црта, па би се реч могла читати и као: *Gunduncha* (што је неправилно).

⁶⁸ Могло би се читати и раздвојено, као: *in conclusive*. Исправно: *inclusive*.

⁶⁹ Исправно: *con*.

⁷⁰ Реч се не види добро због прегиба пергаментa, али делује да је исправно написана.

⁷¹ Исправно: *con*.

⁷² Исправно: *con*.

⁷³ Исправно: *con*.

⁷⁴ Дословно написано као једна реч: *inspecie*.

porrectis, liberaliter [35] inclinati⁷⁵, prefatum privilegium non abrasum nec cancelatum, nec in aliqua sui parte viciatum, presentes de verbo ad verbum insertum simul cum dictis eorum libertatibus, iuribus, graciis, [36] donacionibus, et consuetudinibus in eodem expressis acceptamus, rectificamus et de plenitudine nostre regie maiestatis pro eisdem rectoribus et communi presentis privilegii nostro patro[37]cinio confirmamus, de consensu omnium baronum tocius regni infrascriptorum, scilicet: magnifici domini Harvoy vayvoda et magnifici viri comitis Pauli atque potentis viri vayvoda Sandalgia [38] et comitis Iohannis Citine et Clipse⁷⁶, et comes Mirchonis Radovevich et aliorum omnium baronum regni predicti, ad qua omnia singula supradicta promittimus et iuramus, ratum semper et firmum [39] tenere et habere per nos et nostros heredes. In cuius rei memoriam perpetuamque firmitatem presentes commisimus litteras duplici sigilli nostri munimine roboratos⁷⁷ (!). Datum sub castro Visochi per manus fidelis [40] nostri dilecti Stephani Dobrinivich, aule nostre cancelarii, die XV iunii, anno domini M° III° secundo.

Превод повеље

Стефан Остоја, милошћу бојжом краљ Рашке, Босне, Приморја итд. свим Христу вернима, садашњим и будућим, који буду видели ову исправу, [пупућјем] поздрав у Спаситељу свих. Владар треба марљиво да се стара о слободама и правима верних поданика како бих им се с протоком времена увећавала верност и да их пригрли раширеним рукама краљевске великодушности, како би се кроз тај пример и у другима могао распалити пламичак оданости. Стога одиста желимо да овом исправом буде дато на знање свима: да су пред наше величанство дошли Иван Петров Тавилић, Стјепан Матијев и Иван Мишин Коњић, посланици и гласници наших верних ректора града Шибеника, у њихово име и уместо њих, да се постарају да нам изложе извесну привилегијалну повељу о њиховим слободама, правима и милостима, даровницама и обичајима, која је састављена и издата од стране величанственог мужа господина Хрвоја, врховног војводе

⁷⁵ Делује да пише: *inclinatis*, али правилно гласи: *inclinati*.

⁷⁶ Уобичајенија граfiја би била: *Cetine et Clissie* (тако је у *Шибенском дипломатару*).

⁷⁷ Исправно: *roboratas* (тако је у *Шибенском дипломатару*).

краљевстава Рашке и Босне, и Иваниша, између осталог [кнеза Цетине] и кнеза Клиса, као изасланика прејасног господина, господина Остоје, милошћу божјом пресветлог владара, краља речених Рашке и Босне, упућених у области Далмације и Хрватске ради одлучивања о одређеним пословима. [Посланици су] понизно и предано тражили од нас, у име наведених ректора и општине, да речену привилегију и слободе, права и милости, даровнице и обичаје који су у њој назначени прихватимо, одобримо, утврдимо и удостојимо потврдити сопственом привилегијалном повељом, а садржај те [Хрвојеве и Иванишове] привилегије следи:

Ми Хрвоје, врховни⁷⁸ војвода краљевстава Рашке и Босне, као и Иваниш, између осталог кнез Цетине и Клиса, упућени на простор Далмације и Хрватске од стране прејасног владара господина, господина Остоје, милошћу божјом пресветлог владара, краља споменутих Рашке и Босне, ради одлучивања о одређеним пословима, остављајући сведочанство садржајем ове исправе, дајемо на знање свима којих се [ово] тиче да су сви племенити грађани и општина града Шибеника, преко својих племенитих мужева Ивана Тавилића, Стјепана Матијевог и Ивана Мишиног, грађана истога града, посебних посланика и гласника пређе поменутих, након што су се окренули реченом господину нашем краљу, затражили да им, преко нас, да слободе, права и милости, даровнице и обичаје старе и скорије, а за те и друге милости које ће доле бити изложене они су се обавезали да ће на своме граду истакнути заставе реченог нашег господина краља и поштовати *хомагијум* и заклетву верности, те су обећали да ће нас увек следити и [никада] неће напустити којој год се власти ми окренемо. Ми се, стога, излазећи у сусрет оправданим њиховим молбама, у име господина нашег краља, најпре и пре свега заклињемо, заједно са нашим госпођама супругама, племићима, угледницима и нашим слугама, да ћемо речене грађане [Шибенчане] у њиховим правима, слободама, милостима, даровницама и обичајима сачувати, посебно оним из времена покојног прејасног владара господина Лајоша, срећне успомене краља Угарске – повластице које су стекли држаћемо чврсто као додељене и

⁷⁸ Облик вероватно замењује изворни словенски облик *велики воевода*. Па опет, треба имати у виду да се у већини извора из XV века, та титула на латински преводила у облику *magnus vojvoda*, а не *supremus/summus vojvoda*. Зато смо се одлучили на превод „врховни војвода“.

потврђене, а све остало како год да су стекли овом им исправом од сада одобравамо, и у име реченог господина нашег краља, као њихову сопствену баштину. Млинове на реци Крки, зване Слап⁷⁹, смештене на Оточцу и на копну, са стране села Кољеврата, враћамо им и поновно додељујемо, те као њихово сопствено власништво дајемо и предајемо у вечити посед и имовину. Такође, утврђење које, како се чини, тренутно стоји изграђено на територији тј. у дистрикту шибенском, обећавамо сместа укинути, уништити и сасвим сравнити са земљом, тако да надаље ни на том месту, ни на другим местима у шибенском дистрикту ниједно утврђење или мало утврђење ни ми, нити ико од Босанаца, нити било која особа која нама припада неће смети да направи. Такође да Власи, којег год статуса, а пре свега они господина нашег краља Босне, тако и наши Власи, садашњи и будући, не смеју силазити нити обезбеђивати испашу на споменутој територији и у дистрикту шибенском, под претњом казне од 200 златних дуката, који треба да се исплате овако: 100 влашком господину и 100 Шибенској општини, утолико уколико поступе супротно од назначеног. Такође, овлашћењем реченог господина нашег краља, придодајемо села звана Дриновљане, Присап и Кулишићи⁸⁰, која се налазе у близини реке Крке, са свим својим правима и припадностима, реченој Шибенској општини и дајемо их и придодајемо у њен дистрикт, сведочанством ове исправе, изузимајући од тога туђа права. Такође, истим [краљевим] овлашћењем, придодајемо и прикључујемо Шибенској општини и дистрикту све оно што су купили или имају у залогу и све што како год поседују у Луки, почевши од Цркве Св. Марије у Репчу, па све укључив до Гудуче, са 16 земљишних жребова унутар поменутих земљишта речених Шибенчана, купљених и узетих у залог, а који припадају краљевском делу – те поседе, купљене и дате под залог додељујемо Шибенској општини и комитату и судској надлежности те општине и речених 16 земљишних жребова предајемо реченој општини на име трајног даровања. И још обећавамо и јемчимо сведочанством ове исправе реченој Шибенској општини да нећемо ни у чему, нити у било којој појединости, наступити против речених Шибенчана, већ ће они у свему више и ниже написаном остати

⁷⁹ Премда испада да су млинови звани Слап, ради се о локалитету званом Слап (данас Скрадински бук).

⁸⁰ Према доступним изворима, село се заправо звало Чулишићи.

чврсти и сигурни, [а ми] обавезани нашом наведеном заклетвом, те ћемо речене шибенске грађане бранити и помагати против било кога, у име наведеног господина нашег краља и наше име, и подржавати их свим својим могућностима. И још ћемо учинити да се ове наше даровнице, милости и слободе, на наведени начин њима додељене од стране господина нашег краља Остоје, његовом привилегијалном повељом одобре, озваниче и потврде, уз његову и заклетву његових великаша. У случају, пак, да прејасни владар, господин краљ Ладислав, дође у ове крајеве, учинићемо да он потврди и одобри његову [Остојину] заклетвену исправу са свим, којим год ставкама и даровањима горе назначеним. У сваком случају, обавезујемо се и обећавамо да ћемо, у случају да се окренемо некој [другој] власти, или ако будемо намеравали да закључимо споразум са неким другим владаром, чинити да по питању стања речених Шибенчана и одлука о њиховом статусу поступамо онако како бисмо за себе, тако и за њих. Кад нам, пак, ова исправа буде донета у свом физичком облику, учинићемо да се она потврди и одобри привилегијалном повељом реченог господина нашег краља.

Ми стога, великодушно наклоњени молбама речених наших ректора и општине, понизно изложеним од стране наведених њихових посланика и гласника, назначену привилегијалну повељу која није била ни састругана, ни поништена, нити у било ком свом делу мањкава, преузимајући је од речи до речи, заједно с реченим њиховим слободама, правима, милостима, даровницама и обичајима који су у повељи назначени, прихватамо, утврђујемо и покровитељством ове наше привилегијалне исправе потврђујемо у складу с пуним овлашћењима нашег краљевског величанства према реченим ректорима и општини, а уз сагласност свих нижепотписаних барона целога краљевства: величанственог господина војводе Хрвоја и величанственог мужа кнеза Павла и велможног мужа војводе Сандаља и кнеза Иваниша од Цетине и Клиса и кнеза Мирка Радојевића и свих других барона реченог краљевства. Обећавамо и заклињемо се да ћемо све што је у целости и појединостима горе изнесено увек држати за утврђено и чврсто, и ми и наши наследници. На име сведочанства и вечне чврстине наложили смо да се ова наша исправа овери нашим двостраним печатом. Дато под градом Високим, руком нашег верног и љубљеног Стјепана Добриновића, канцелара нашег двора, дана 15. јуна, лета господњег 1402.

Дипломатичке особености

Највећи део анализиране повеље чини трансумпт исправе Хрвоја Вукчића и Иваниша Нелипчића Шибенчанима од 13. маја 1402. године, а та је исправа већ темељно обрађена у претходном броју *Грађе о прошлости Босне*.⁸¹ Стога ће овде бити речи само о дипломатичким особеностима оних делова повеље који чине изворни производ канцеларије краља Остоје. Ти делови, на почетку и крају исправе, обгрљују поменути трансумпт који, у највећој мери, садржи и диспозитив (правни чин) Остојине повеље.

Као и у случају Вукчићеве и Нелипчићеве повеље коју потврђује, повеља краља Остоје представља исправу привилегијално-даровног наменског типа, с елементима уговора.⁸² Уговорна природа документа огледа се у прихватању односа босанског краља и Шибенчана, као односа између врховног владара и његових верних поданика који потражују потврду својих повластица, детаљно наведених у исправи двојице краљевих заступника.⁸³ Образац Остојине повеље следи за тадашњу Европу уобичајене формуларе јавно-правних латинских исправа, уз неколико есхатоколских елемената специфичних за Босну (заклетва, помен писара).⁸⁴

Институлација је крајње типска за латинске исправе босанских краљева: *Stephanus Ostoia Dei gratia rex Raxie, Boszne, Maritime etc.*⁸⁵ Она је трочлана и донекле подражава словенску титулу „краља Срба, Босне, Приморја итд.“, с тим што је народносна одредница „Србљем“ замењена именом државе у облику Рашка, можда да би се избегла колизија с поменом Србије у угарској краљевској титули, а можда због босанске перцепције појма Србије, односно Рашке.⁸⁶ Оваква пракса

⁸¹ Н. Исаиловић, *Повеља Хрвоја Вукчића и Иваниша Нелипчића Шибенику*, 31–40.

⁸² Н. Исаиловић, *Владарске канцеларије*, 66–68, 151–154.

⁸³ *Šibenski diplomatarij*, 50–53; Н. Исаиловић, *Повеља Хрвоја Вукчића и Иваниша Нелипчића Шибенику*, 20–24, 31–36.

⁸⁴ Н. Исаиловић, *Владарске канцеларије*, 512; исти, *Обичајно право*, 126.

⁸⁵ М. Brković, *Diplomatičke formule latinskih povelja bosansko-humskih vladara i velmoža od XII do XV stoljeća*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru 24–11 (1984–1985) 137; исти, *Isprave hrvatskih narodnih vladara*, 189, 197; исти, *Isprave Šibeniku*, 36; Н. Исаиловић, *Владарске канцеларије*, 330.

⁸⁶ С. Ћирковић, *Сугуби венац (прилог историји краљевства у Босни)*, Зборник ФФ у Београду 8–1 (1964) 353–357; Н. Isailović, *Pogled iznutra i pogled sa strane – percepcija srednjovekovne bosanske države i njenih stanovnika u domaćim i stranim izvorima*, Bosna i njeni susjedi u srednjem vijeku: pristupi i perspektive – zbornik radova,

показује и да је реч „Србљем“ могла, макар индиректно, подразумевати и државу Немањића.⁸⁷ Употреба владарске множине је имплицитна и препознаје се у множинским облицима глагола којима се описују чиновни краља Остоје.⁸⁸ Према устаљеном обичају, у краљевој титули налази се владарско име Стефан и формула девоције (*Dei gratia* тј. *милошћу божјом*).⁸⁹

За интитулацијом следи спој опште инскрипције и салутације, овога пута раздвојен од промулгације, у форми: *omnibus Cristi fidelibus presentibus et futuris presencium noticiam habituris, salutem in omnium salvatore*. Овај облик формуле, према коме се садржај исправе износи пред верне Христу, уз поздрав у „Спаситељу свих“, среће се у још неким босанским исправама на латинском језику.⁹⁰ Следи кратка аренга која, такође на начин уобичајен за краљевске латинске исправе, говори о дужностима владара да се старају о жељама и добробити својих верних поданика, повећавајући тиме њихову верност: *Diligenter circa subditorum fidelium libertates et iura debet princeps solerciam adhybere et ut fidelitatis in eis per circula temporum auctentetur, eos anplioribus munificencie regie brachiis amplexari, ut in aliis eciam exemplo inde sumpto fidelitatis igniculus accendatur*. Када се јавља у латинским повељама босанских владара, аренга практично увек има овај општи мотив.⁹¹

Промулгација у облику: *Pro inde ad universorum noticiam harum serie volimus pervenire*, овога пута долази одвојено од опште

ur. E. Duranović – E. Dedić – N. Rabić, Sarajevo 2019, 36, 42; исти, *Обичајно право*, 129, 137.

⁸⁷ Ј. Стојановић, *О етнонимској основи Срб- и имену Стефан код Срба*, Кроз српску језичку историју (лингвокултуролошки и лексичкосемантички прилози), Подгорица–Београд, 2020, 11–72.

⁸⁸ Н. Исаиловић, *Владарске канцеларије*, 343–345.

⁸⁹ М. Brković, *Isprave hrvatskih narodnih vladara*, 197; исти, *Isprave Šibeniku*, 36; Н. Исаиловић, *Владарске канцеларије*, 335, 340–343.

⁹⁰ М. Brković, *Diplomatičke formule*, 137–138; исти, *Isprave hrvatskih narodnih vladara*, 201, 204; исти, *Isprave Šibeniku*, 36–37; Н. Исаиловић, *Владарске канцеларије*, 355, 359–360. Израз се среће у седам босанских исправа, први пут у повељи бана Пријезде I о даровању ћерке и зета 1287. године, а затим у још шест исправа бана и краља Твртка I и краљева Остоје и Томаша, у које је урачуната и повеља која се овде анализира.

⁹¹ М. Brković, *Diplomatičke formule*, 138; исти, *Isprave hrvatskih narodnih vladara*, 217–218; исти, *Isprave Šibeniku*, 37; Н. Исаиловић, *Владарске канцеларије*, 380–381, 530–531.

инскрипције, након аренге, уводећи формулу петиције, која уједно представља и једину експозицију.⁹² Петицију уводи речца *quod*, након које следе информације о доласку трочлане делегације коју су послали шибенски ректори пред краља Остоју, с молбом да краљ свечаном повељом потврди Шибенчанима исправу својих опуномоћеника за послове у Далмацији и Хрватској – Хрвоја Вукчића и Иваниша Нелипчића – и све одредбе које се у тој исправи налазе.⁹³ Пре краљеве одлуке о тој молби, наведен је комплетан садржај повеље Вукчића и Нелипчића (искључујући само завршне, есхатоколске формуле короборације и датума). Трансумпт је уведен типским изразом: *cuius quidem privilegii tenor est talis*.

Након што је изложен садржај наведене исправе његових опуномоћеника издате Шибенчанима, краљ Остоја доноси одлуку да је потврди, што представља диспозицију његове повеље. Формулу диспозиције уводи владарска множина *Nos* с пратећим везником *itaque* (стога), након чега се констатује да је краљ наклоњен понизним молбама шибенских посланика, да је поднета исправа Вукчића и Нелипчића аутентична и неизмењена⁹⁴ и да ће је он зато потврдити од речи до речи са свим слободама, правима, милостима, даровницама и обичајима, снагом свог краљевског ауторитета и то у форми властите привилегијалне повеље.⁹⁵ Овај део диспозиције делује као чин указане милости врховног владара својим верним поданицима, али за њим следе елементи који су типични за босанске исправе, а не јавно-правне исправе угарских или италијанских владара и великодостојника. Наиме, наводи се да је одлука донета уз сагласност свих барона (велможа) читавог Остојиног краљевства, од којих се

⁹² М. Brković, *Diplomatičke formule*, 138–139; isti, *Isprave hrvatskih narodnih vladara*, 222–223, 234–235; isti, *Isprave Šibeniku*, 37–38; Н. Исаиловић, *Владарске канцеларије*, 392. Израз *volumus pervenire* у овој се формули јавља осам пута од 1287. до 1436. године, углавном у банским и краљевским исправама, али и у документима Хрвоја Вукчића. Први сачуван помен овог израза такође се налази у повељи бана Пријезде I ћерки и зету из 1287. године. О формули петиције: Н. Исаиловић, *Владарске канцеларије*, 404–409.

⁹³ Н. Исаиловић, *Владарске канцеларије*, 405–406; исти, *Повеља Хрвоја Вукчића и Иваниша Нелипчића Шибенику*, 20–24, 31–36.

⁹⁴ Овакве формулације о провери аутентичности документа који се потврђује (да није саструган, поништаван, у било ком смислу мањкав и слично) биле су честе у латинским исправама широм Европе.

⁹⁵ М. Brković, *Diplomatičke formule*, 140; isti, *Isprave hrvatskih narodnih vladara*, 256–257; Н. Исаиловић, *Владарске канцеларије*, 409–411.

најважнији и именом наводе: *de consensu omnium baronum tocius regni infrascriptorum, scilicet: magnifici domini Harvoy vayvoda et magnifici viri comitis Pauli atque potentis viri vayvoda Sandalgia et comitis Iohannis Citine et Clipse, et comes Mirchonis Radovevich et aliorum omnium baronum regni predicti*. Овде се не ради о типичној формули сведока, већ о својеврсном диспозитивно-гарантном састојку.⁹⁶ За њим следи још један састојак типичан за босанске уговоре с приморским комунама, а то је заклетвени израз који обавезује краља и његове наследнике да поштују одредбе ове привилегијалне повеље: *ad qua omnia singula supradicta promittimus et iuramus, ratum semper et firmiter tenere et habere per nos et nostros heredes*. Остоја, дакле, као да не додељује милост поданицима, већ им се обавезује заклетвом.⁹⁷ То није само одраз његовог секундарног положаја у односу на напуљског краља и угарског претендента Ладислава, већ и традиција босанске дипломатике и обичајног права.⁹⁸ Уједно, оваква је Остојина повеља, с његовом и заклетвом његових барона, најављена у исправи Хрвоја Вукчића и Иваниша Нелипчића Шибенчанима.⁹⁹ Из формулације у овде анализираној повељи није јасно јесу ли се и великаши заиста заклели или се множина односи само на краља.

Након диспозитивног блока протканог гарантним елементима, следи есхатокол повеље у коме се налазе две уобичајене формуле – короборација и датум с конскрипцијом (комплацијом). Короборација најављује оверу документа краљевим двостраним печатом и прилично је једноставна: *In cuius rei memoriam perpetuamque firmitatem presentes commisimus litteras duplici sigilli nostri munimine roboratos*.¹⁰⁰ Датум је спојен с конскрипцијом (белешком о записивачу). Конскрипција је типичан састојак у босанским словенским исправама, али прилично редак у латинским.¹⁰¹ Датација садржи и одредницу места и

⁹⁶ М. Brković, *Isprave Šibeniku*, 38; Н. Исаиловић, *Владарске канцеларије*, 452, 461, 466; исти, *Обичајно право*, 138–139, 144.

⁹⁷ Н. Исаиловић, *Владарске канцеларије*, 446.

⁹⁸ Н. Исаиловић, *Обичајно право*, 136–142.

⁹⁹ Н. Исаиловић, *Повеља Хрвоја Вукчића и Иваниша Нелипчића Шибенику*, 23, 33, 35–36.

¹⁰⁰ М. Brković, *Isprave hrvatskih narodnih vladara*, 314; исти, *Isprave Šibeniku*, 38; Н. Исаиловић, *Владарске канцеларије*, 471–476.

¹⁰¹ Н. Исаиловић, *Владарске канцеларије*, 484, 502. Израз *per manum / per manus* приликом назначивања писара у латинским исправама босанских владара први пут је забележен 1339. године, након чега се јавља више пута.

хронолошки податак: *Datum sub castro Visochi per manus fidelis nostri dilecti Stephani Dobrinivich, aule nostre cancelarii, die XV iunii, anno domini Mo IIIc secundo*. Изостаје за угарски образац докумената уобичајено датирање верским празником, као и коришћење елемената римског календара (календи, ида, нона или делова месеца). Индикта такође нема.¹⁰² Као у већини босанских латинских исправа, искоришћена је формула сачињена од дана у месецу, и године по ери од Христовог рођења.¹⁰³ Забележено је да је повељу писао краљев дворски канцелар Стјепан (Стипан) Добриновић, писац још две његове сачуване словенске исправа и дипломатски представник.¹⁰⁴ Место издавања исправе је „под градом Високим“, што треба тумачити као подграђе Подвисоки испод брда Височице у земљи и Жупи Босни. Као што је раније речено, у историографији се расправљало да ли се ради о подграђу града Висући у околини Омиша, који је краљ Остоја држао тих година, или је, можда, делегација Шибенчана под Висућим издејствовала краљев пристанак да изда повељу, док је до реализације издавања дошло накнадно, под Високим у Босни. Чини се, ипак, вероватним да су и комплетни преговори и издавање документа обављени у Босни, а не у Далмацији.¹⁰⁵

Просопографски подаци

У претходним свескама *Старог српског архива и Грађе о прошлости Босне* већ су објашњене личности: **Stephanus Ostoia (serenissimus dominus rex Ostoya)**, **Dei gratia rex Raxie, Boszne, Maritime etc / Стефан Остоја** (ССА 2, 190; ССА 3, 134–135); **Iohannes Petri Tavailiz / Иван Петров Тавилић** (ГПБ 13, 92–94); **Stephanus Manfey / Стјепан Матијев** (ГПБ 13, 94–95); **Iohannes Misze Congnig / Иван Мише Коњић** (ГПБ 13, 95–97); **magnificus vir Harvoye, regnorum Raxie et Boszne summus vayvoda (magnificus dominus Harvoy vayvoda)**

¹⁰² J. Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti*, 151, 173–177, 182; Н. Исаиловић, *Владарске канцеларије*, 501–502. У смислу датације, образац више личи на италијанске, него угарске моделе.

¹⁰³ J. Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti*, 172–174, 179; М. Brković, *Isprave hrvatskih narodnih vladara*, 162; isti, *Isprave Šibeniku*, 38–39.

¹⁰⁴ Н. Исаиловић, *Владарске канцеларије*, 96, 118–120.

¹⁰⁵ Видети уводно поглавље овог рада о околностима настанка документа и напомене 8–16.

/ **Хрвоје Вукчић** (ССА 1, 122; ССА 2, 190; ССА 5, 182–183; ССА 6, 177; ССА 8, 163, 177; ГПБ 1, 94–95); **Iohannes, inter cetera Cetine (Citine) atque Clisie (Eclipsi, Clipse) comes** / **Иваниш Нелипчић** (ССА 9, 181; ГПБ 13, 97–99); **serenissimus princeps dominus Lodovicus, felicitis recordacionis rex Ungarie** / **Лајош I Велики** (ГПБ 12, 25); **serenissimus princeps dominus Ladislaus rex** / **Ладислав Напуљски** (ГПБ 13, 91–92); **magnificus vir comes Paulus** / **Павле Радиновић** (ССА 1, 123; ССА 5, 183; ГПБ 1, 105; ГПБ 3, 83–84); **potens vir vauvoda Sandalgia** / **Сандаљ Хранић** (ССА 5, 183, 223; ГПБ 2, 107, 120, 151; ГПБ 3, 84, 120); **comes Mircho Radovevich** / **Мирко Радојевић** (ССА 1, 123; ССА 4, 183); **Stephanus Dobrinivich, aule nostre cancellarius** / **Стјепан Добриновић** (ГПБ 1, 117, 132–133; ГПБ 2, 125).

Установе и важнији појмови

У претходним свескама *Старог српског архива и Грађе о прошлости Босне* већ су објашњени појмови: **baronus/барон, велможа** (ССА 5, 185; ГПБ 3, 95; ГПБ 8, 104–105); **aula nostra** / **двор** (ССА 6, 149; ССА 8, 29; ГПБ 1, 72); **cancellarius/канцелар** (ССА 5, 226; ГПБ 4, 45). Установе и појмови поменути у трансумпту исправе Хрвоја Вукчића и Иваниша Нелипчића објашњени су у: ГПБ 13, 99–105 и ГПБ 14, 40–41.

Топографски подаци

У претходним свескама *Старог српског архива и Грађе о прошлости Босне* већ су објашњени топоними: **Sibenicum/Шибеник** (ГПБ 3, 24); **Eclipsium (Clisia, Clipsa)** / **Клис** (ГПБ 14, 41–42); **Cetina (Citina)** / **Цетина, жупанија и дистрикт** (ГПБ 13, 107); **Kerka/Крка** (ГПБ 13, 105); **Slap/Слап** (ГПБ 13, 105–106); **Otosac/Оточац** (ГПБ 13, 106); **Colevrata/Кољеврате** (ГПБ 13, 106–107); **Drinovlane/Дриновљане** (ГПБ 13, 107–108); **Prisap/Присап** (ГПБ 13, 108); **Culisichi/Кулишићи** (ГПБ 13, 108–109); **Luka** / **Лука, жупанија** (ГПБ 13, 109); **ecclesia Sancte Marie de Rebac** / **Црква Св. Марије од Репча** (ГПБ 13, 109–110); **Guducha/Гудуча** (ГПБ 13, 110); **sub castro Visochi** / **Високи (Подвисоки)** (ССА 6, 135–136, ГПБ 5, 47).

Neven Isailović
Institut d'Histoire
Belgrade

CHARTRE DU ROI STEFAN OSTOJA À ŠIBENIK

Sous Visokim, le 15. juin 1402.

Résumé

Avec cette chartre, le roi de Bosnie Stefan Ostoja à la demande des représentants de la mairie de Šibenik, Ivan Petrov Tavilić, Stjepan Matijev et Ivan Mišin Konjić, confirme les droits, libertés, dons, coutumes et privilèges accordés à la ville de Šibenik, comme les représentants du roi, par le grand-duc de Bosnie Hrvoje Vukčić Hrvatinić et le duc de Cetina et Klisa Ivaniš Nelipčić le 13. mai 1402. sous Sinj. La chartre privilégiée de Vukčić et Nelipčić, transférée dans son intégralité (à l'exception des formules de la corroboration et de la date) dans le document d'Ostoja, confirmait les anciens droits et libertés du peuple de Šibenik, ainsi que les privilèges des dirigeants précédents (en particulier le hongrois le roi Lajoš I le Grand) et leur a accordé de nouveaux privilèges – des moulins permanents sur la rivière Krka dans la région d'Otočac et Slap (Skradinska buka) sont attribués, la fortification construite sur le territoire de Šibenik est définitivement supprimée. Il est interdit aux Valaques d'entrer sur le territoire du district de la ville; Šibenik se voit attribuer trois villages le long de la Krka, des deux côtés de la rivière - Drinoyaljani, Prisap, Čulišiči; leurs possessions dans la comté de Luka depuis l'église Sainte-Marie de Repče (Podrebači) jusqu'à la rivière Guduča, sont confirmées et ils reçoivent seize lots (sortes) des terres du roi à Luka. Avec la chartre publiée ici, le roi Ostoja sous la ville Visoki a confirmé tous les éléments des documents de Vukčić et Nelipčić, avec le consentement de ses nobles (barons) les plus importants, s'obligeant lui-même et ses successeurs à respecter les privilèges indiqués accordés au habitants de Šibenik.

Mots-clés: roi Stefan Ostoja, grand-duc Hrvoje Vukčić Hrvatinić, comte Ivaniš Nelipčić, Šibenik, Bosnie, Dalmatie, Visoki, XVe siècle, diplomatique.

УДК 94(497.6)(091)

ISSN 1840-3778

АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЈУ

ГРАЂА О ПРОШЛОСТИ БОСНЕ

15
2022

РЕДАКЦИЈА

Радивој Радић, Татјана Суботин Голубовић,
Аранђел Смиљанић, Павле Драгичевић

УРЕДНИК

Радивој Радић

Бања Лука
2022

CDU 94(497.6)(091)

ISSN 1840-3778

ACADÉMIE DES SCIENCES ET DES ARTS DE LA RÉPUBLIQUE SERBE
INSTITUT D'HISTOIRE

MATÉRIAUX POUR L'HISTOIRE DE BOSNIE

15
2022

RÉDACTION
Radivoj Radić, Tatjana Subotin Golubović,
Arandel Smiljanić, Pavle Dragičević

RÉDACTEUR
Radivoj Radić

Banja Luka
2022